

МЕЦЭНАЦТВА І ШЛЯХЕЦКІ ПАТРАНАЖ У РЭЧЫ ПАСПАЛІТАЙ XVI – XVIII стст. І ІХ САЦЫЯЛЬНАЕ ЗНАЧЭННЕ

У саслоўным грамадстве найвышэйшыя слаі рознымі метадамі імкнуцца пацвердзіць і вызначыць свой высокі статус. Адзін са шляхоў праяўлення ўлады і сацыяльнай значнасці сям’і – патранаж і стварэнне калекцый і сямейных галерэй. Утрымліваць мастакоў і пісьменнікаў – звычайная праява арыстакратычнага ладу жыцця. Аднак жаданне плаціць за мастацтва павінна мець пад сабой нейкія прычыны, акрамя любові да гэтага самага мастацтва. Тое, як развівалася гісторыя мецэнацтва ў Рэчы Паспалітай, даказвае, што сам па сабе гэты феномен быў вызначаны сацыяльнымі памкненнямі найвышэйшага слоя грамадства.

У часы кіравання Вазаў, якія падтрымлівалі мастацтва і сабралі вялікую калекцыю мастацкіх твораў, магнаты імітавалі прыдворны стыль жыцця. Знакамітымі патронамі першай паловы XVII ст. былі Асальніскія, Казаноўскія. Канцлер Ежы Асальніскі набыў для свайго палаца ў Варшаве бюсты рымскіх імператараў, збіраў карціны Рафаэля, Тыцыяна, Рэні, Веранезе, Рыберы і Дзюрэра [3, 132]. Калекцыя яго зяця Аляксандра Любамірскага налічвала больш за 200 карцін, у знакамітай галерэі Радзівілаў знаходзілася больш за 1000 твораў [1, 162]. Наўрад ці можна сцвярджаць, што ўсе магнаты калекцыянавалі і падтрымлівалі мастацтва толькі для таго, каб адпавядаць прыдворнаму ідэалу адкаванага чалавека. Некаторыя з іх былі сапраўднымі знаўцамі. Аднак большая частка шляхты бачыла ў мастацтве толькі сродак сцвярджэння свайго сацыяльнага статусу.

Гэтая тэндэнцыя ўзмацнілася ў эпоху сарматызму (назваем яе так). Сарматызм – адметная ідэалогія шляхты Рэчы Паспалітай, якая выводзіла сваё паходжанне ад ваяўнічых плямёнаў сарматаў. Гэтыя плямёны ў часы Рымскай Імперыі жылі на поўнач ад Чорнага мора. Вымушаныя ў выніку перамяшчэння іншых народаў прасоўвацца далей на поўнач і захад, яны, як лічылася, заваявалі тэрыторыю Рэчы Паспалітай і запыгонілі яе насельніцтва, а самі ўтварылі шляхетны слой грамадства. Гэтая ідэалогія служыла абгрунтаваннем выключнага становішча шляхты ў грамадстве. Нашчадкі ваяўнічых сарматаў ганарыліся сваім паходжаннем і выкарыстоўвалі ўсе сродкі, каб прапагандаваць гэтую ідэалогію. Сарматызм уключаў любоў да свабоды і рыцарскіх ідэалаў (што звязвае яго з Сярэднявеччам), культ старажытнасці і прастасць, нават суровасць нораваў. Ён прадугледжваў палітычную роўнасць унутры шляхецкага саслоўя. “Шляхціц у сваёй хаце роўны магнату ў замку” – тагачасная прымаўка [2, 87].

Прычыны патранажу і захаплення мастацтвам маглі быць рознымі. Справа сацыяльнага прэстыжу была асноўным вызначальным фактарам культурнага жыцця, і суперніцтва ва ўсіх галінах мастацтва было звычайнай прайвай шляхецкага саслоўя. Шляхта мела прывілей супернічаць нават з каралём. Апан-

танья гэтай ідэяй, некаторыя магнаты, як, напрыклад, Ян Дабрагост Красінскі, імкнуліся пераўзвысці караля раскошаю сваёй рэзідэнцыі. Каб дасягнуць гэтага, яны не шкадавалі ніякіх грошай, калі справа ішла пра будаўніцтва і дэкор.

Жаданне праславіць свой род выяўлялася і ў будаўніцтве капліц і храмаў. Сярод фундатараў можна знайсці імёны Міхала Радзьеўскага, Міхала Радзівіла, Станіслава Геракліюша Любамірскага. Апошні запрасіў да сябе Тыльмана з Гамерэна і Амброджа Гута з Лугана, рэстаўраваў палац ва Уяздаве, фундаваў касцёл у Чарнякове, абодва ў Польшчы [4, 255]. Супернікі Любамірскіх у Вялікім Княстве Літоўскім – Пацы – таксама займаліся мастацкім патранажам. Канцлер ВКЛ Крыштоф Пац фундаваў касцёл і кляштар езуітаў у Гродне, гетман ВКЛ Міхал Пац – у Вільні касцёл святых Пятра і Паўла, што славіцца багатым упрыгожаннем інтэр’ера [4, 255]. Паказальна, што магнатаў не задавальнялі невялікія каплічкі, іх памкненням больш адпавядалі грандыёзныя храмы, якія павінны былі захаваць імя фундатара. Часам гэтае жаданне – зрабіць сваё імя бессмяротным – увасаблялася вельмі цікавым чынам. Міхал Пац загадаў пахаваць сябе пад парогам касцёла святых Пятра і Паўла. Атрымлівалася, што кожны, хто ўваходзіў у касцёл, наступаў на яго магілу. Такое самапрыніжэнне характэрнае для Сярэднявечча, таму некаторыя гісторыкі прыводзяць гэты факт як пацвярджэнне тэзісу, што барочная культура засноўвалася на кантрастах [5, 58]. Не адмаўляючы гэтага сцвярджэння, можна ўсё ж адзначыць, што ў дадзеным выпадку ўвесь касцёл фактычна станавіўся надмагільным помнікам. Кожны, хто ступаў на магілу магната, мог бачыць, хто тут пахаваны і хто быў патронам будаўніцтва такога велічнага храма. Гэта тыпова барочная і тыпова сармацкая рыса. Чым багацейшы будынак, тым даўжэйшая слава. Антоній Шчука, віцэ-канцлер ВКЛ і сябар караля, запрасіў да сябе ў якасці прыдворных архітэктараў француза Дэ Фльенерса і італьянца Джузэпэ Фантана, таму што менш значныя мастакі не адпавядалі яго высокаму статусу [4, 255].

У час праўлення Саксонскай дынастыі сярод патронаў была вядомая сям’я Патоцкіх, якая адыгрывала значную ролю ў мастацкім развіцці Рэчы Паспалітай. Францішак Патоцкі, “каралёк Русі”, быў вядомы сваім французскім густам. Яму належаў багаты прыгожы палац у Крыстынопалі ва Украіне, пабудаваны П’ерам Рыко дэ Тырэгаем [5, 158]. Гэты палац павінен быў супернічаць з каралеўскай рэзідэнцыяй у Дрэздэне. Гетман польны Юзаф Патоцкі найбольш нагадваў мецэнатаў XVII ст. Для яго не проста будавалі шматлікія замкі і палацы, ён таксама фундаваў шэраг касцёлаў дамініканскага ордэна. Юзаф Патоцкі запрасіў каралеўскага афіцэра артылерыі мастака Яна дэ Вітэ [3, 256], каб адпавядаць

модзе (як было прынята тады, мастак гасцяваў у свайго патрона і ствараў для яго), кансультаваўся з тымі, хто наведваў Дрэздэн.

У першай палове XVIII ст. вялікі гетман Кароны Польскай Ян Браніцкі, уладальнік 17 рэзідэнцый, уключаючы так званы Польскі Версаль у Беластоку, быў актыўным мецэнатам. Важную ролю ў мастацкім жыцці краю адыгрывалі князі Чартарыйскія. У Пулавах, адной з рэзідэнцый Чартарыйскіх, працавалі архітэктары Францішак Антоні Меер, Самуэль Рыхтэр, скульптар Джузэпэ Кампарэці і іншыя знакамітыя майстры свайго часу. У “Гісторыі польскай культуры” пералічана вялікая колькасць дзеячаў мастацтва, якія працавалі для Чартарыйскіх [4, 219]. Гэта дае зразумець, наколькі маштабнай была дзейнасць гэтай сям’і.

Барочны патранаж спрыяў нараджэнню многіх цудоўных твораў мастацтва. Але ў той час не заўсёды мастацкія якасці твора адыгрывалі вырашальную ролю. Павялічвалася колькасць тых, хто жадаў пакінуць сваё імя для нашчадкаў, аднак не ўсе яны былі людзьмі вытанчанага густу, хоць і валодалі тоўстым кашальком. Найважнейшае значэнне мела ідэалагічная праграма кожнага твора. Гэта абсалютна не зна-

чыць, што ў Рэчы Паспалітай XVII – XVIII стст. не было сапраўдных знаўцаў мастацтва. Аднак адукаваны патранаж, які пераважаў у эпоху Рэнэсансу, наступіў месца спрощаным густам і тэндэнцыі да празмернага сімвалізму. Асноўнай задачай мастацтва стала сацыяльная рэпрэзентацыя. Вядома, існавалі людзі, якія мелі адпаведны густ і маглі выказаць меркаванні пра творы мастацтва, але не трэба забывацца, што любы твор, у тым ліку і заказаны імі, ніколі не быў толькі прадметам эстэтыкі.

Лада КЛІМУЦЬ, выкладчык
Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта
імя А. Куляшова, магістр гісторыі.

Л і т а р а т у р а

1. Гісторыя беларускага мастацтва: У 6 т. Т. 2. – Мінск, 1988.
2. Лазука Б. Беларускае барока: Гісторыка-тэарэтычныя праблемы стылю. – Мінск, 2001.
3. *An Outline History of Polish Culture.* – Warszawa, 1984.
4. *Historia sztuki polskiej w zarysie w 3 tomach.* – Kraków, 1962.
5. *Karpowicz M. Barok w Polsce.* – Warszawa, 1988.